

Людзі гістарычнай навукі
Да 70-годдзя з дня нараджэння Аляксандра Лакоткі,
акадэміка Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі

УДК 75.047

Юлія ЗАХАРЫНА

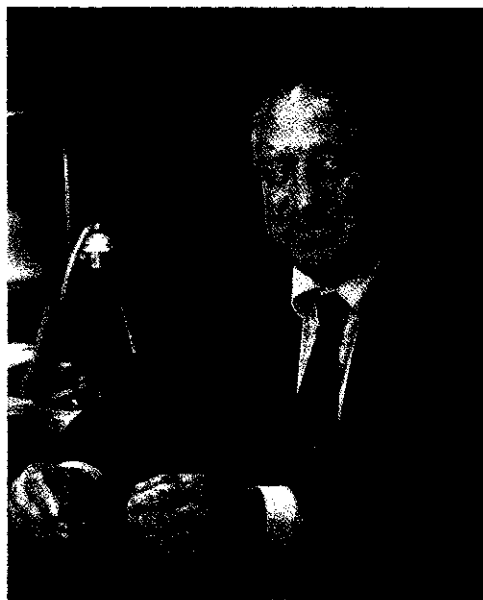
Загадчык кафедры тэорыі і метадыкі выкладання мастацтва БДПУ імя Максіма Танка, доктар мастацтвазнаўства, прафесар.

Сфера навуковых інтарэсаў: мастацтвазнаўства, педагогіка мастацтва, культуралогія.

Узнагароджана Ганаровай граматай Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь, Ганаровай граматай Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Стыпендыят стыпендыі Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь таленавітым маладым вучоным (2010, 2020). Уладальнік гранта Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь у галіне адукацыі (2023).

Аўтар 5 манаграфій, 39 вучэбных дапаможнікаў, у тым ліку 22 з грыфам Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь, каля 300 публікацый.

Адвечныя каштоўнасці ў сучасным гучанні:
вобразы роднай зямлі ў архітэктурна-
ландшафтных краявідах Аляксандра Лакоткі

25 студзеня 2025 г. 70-гадовы юбілей святкуе Аляксандр Іванавіч Лакотка — акадэмік Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, доктар гістарычных навук, доктар архітэктуры, прафесар. Беларускі архітэктар, этнограф, мастацтвазнаўца. З'яўляецца адным з распрацоўшчыкаў праектаў генеральнага плана Беларускага дзяржаўнага музея народнай архітэктуры і побыту, аднаўлення комплексу Мінскага замчышча, Музея народнай архітэктуры ў культурна-турыстычным комплексе "Мой родны кут — Сабалі", помнікаў драўлянага царкоўнага дойлідства Беларусі, ахоўных зон горадабудаўнічых тэрыторый Мінска 1940—1960-х гг.

Ажыццяўляе навуковыя даследаванні па праблемах матэрыяльнай культуры Беларусі, гісторыі айчынай і сусветнай архітэктуры. З'яўляецца стваральнікам беларускай школы мастацтвазнаўства ў галіне архітэктуры. Аўтар манаграфій "Нацыянальныя рысы беларускай архітэктуры" (Мн., 1999), "Драўлянае сакральна-манументальнае дойлідства Беларусі" (Мн., 2003), "Гісторыка-культурныя ландшафты Беларусі" (Мн., 2006), "Архитектура: авангард, абсурд, фантастыка" (Мн., 2012), "Архитектура Беларусі в европейском и мировом контексте" (Мн., 2012), звыш 300 навуковых публікацый.

Навуковы рэдактар і суаўтар шматтомных выданняў "Архітэктура Беларусі: нарысы эвалюцыі ва ўсходнеславянскім і еўрапейскім кантэкстах" (у 4 т. Мн., 2005—2024), "Гарады і вёскі Беларусі" (Мн., 2004—2021), навуковага зборніку "Пытанні мастацтвазнаўства, этналогіі і фалькларыстыкі", калектыўнай манаграфіі "Турыстычная мазаіка Беларусі" (Мн., 2011). Як мастак-аматар стварае графічныя творы і акварэлі (звыш 300) з архітэктурна-ландшафтнымі краявідамі Беларусі.

Ключавыя словы: *архітэктурна-ландшафтны краявід, акварэль, мастацкая кампазіцыя, светла-колеравая дынаміка, прасторавы эфект*

Паэтызацыя вобразаў роднай зямлі як імкненне захаваць у памяці дараваныя прыродай імгненні прыгажосці атрымала ўвасабленне ў работах мастакоў з XIX ст. Асэнсаванне навакольнага асяроддзя ў яго цэласнасці і гарманічнасці як адметнасці ўсяго існага падштурхоўвала творцаў да фіксацыі пейзажаў і фрагментаў прыродных краявідаў, што толькі аднойчы паўстаюць перад вачыма і ў хуткім часе знікаюць, раствараюцца і пераўтвараюцца ў новыя "карціны".

У пейзажах, створаных у розных тэхніках жывапісу і графікі, майстры заўсёды адлюстроўвалі ўражанні і настрой, сугучныя перажыванням чалавека. У эмоцыях,

перададзеных мастацкімі сродкамі, гучала мелодыя роднага краю, народжаная пералівамі галасоў прыроды і чалавека як часткі навакольнага свету. Кожны відарыс адлюстроўваў тыповыя і непаўторныя *эпізоды, з якіх складаецца маляўнічы летапіс нацыянальнай культуры.*

Магутнасць і вытанчанасць, прамяністасць і таямнічасць, бурлеск і ўлагоджаная цішыня, зыркае ззянне і панураць, стыхійнасць і стрыманасць... — усе якасці і станы прыроды ўвасабляюцца ў творах мастакоў. З розных поглядаў і адчуванняў нараджаюцца рэалістычныя і казачна-фантастычныя аповеды аб прадметна-прасторавым асяроддзі, у якім пульсуе жыццё, выпраменьваючы непадуладнае часу характава. У кожную эпоху мастацкія творы, што распавядаюць пра родны край, ствараюцца на аснове апрабаваных часам і новых сродкаў выразнасці, аўтарскіх прыёмаў, дадаюцца вынайздзенымі формамі прэзентацыі. Але сэнсавая напоўненасць і эмацыйнасць захоўваюцца нязменнымі, адсылаючы да вечнага любавання дзівоснымі краявідамі роднай зямлі.

Арыгінальныя мастацкія сродкі для перадачы ў акварэлях цеплыні пачуццяў да роднага краю знайшоў Аляксандр Лакотка. Створаныя з натуры ці па ўспамінах маляўнічыя кампазіцыі захоўваюць памяць аб родных мясцінах і разам з тым ілюструюць асаблівасці развіцця сучаснага мастацтва Беларусі. Многія з іх

апублікаваны ў альбомах [1—3], некаторыя выкарыстоўваюцца як дыдактычны матэрыял [4, с. 132; 5], што дазваляе ў адзінстве рацыянальнага і эмацыйнага адчуць нацыянальны каларыт прастораў роднай зямлі.

У *зіхоткіх кампазіцыях* мастак імкнецца праз зменлівасць светлапаветранага асяроддзя раскрыць таямніцы жыцця беларускага народа. У гучных колеравых спалучэннях, кантрастах і танальных пераходах нараджаюцца варыятыўныя прасторавыя эфекты, якія прэзентуюць панарамы зямлі беларускай. З колеравых і светлавых сугучкаў выпраменьваюцца агеньчыкі вясёлкавых зорак, што расквечваюць бязмежную прастору, якая заваблівае рассунуць далягляды і акунуцца ў таемства гістарычнага часуў.

Разнастайнасць мастацкіх прыёмаў і тэхнік, з дапамогай якіх А.Лакотка стварае акварэлі, перадае розныя станы атмасферы, пры якіх абрысы аб'ектаў успрымаюцца то завострана графічнымі, дакладнымі, то мяккімі маляўнічымі, схаванымі. У адных кампазіцыях насычанае вільгаццю паветра ахутвае стромкія дахі сялянскіх пабудов ці купалы храмаў туманнай дымкай, у другіх — празрыстасць і чысціня наваколля разпаганяе воблачную заслону, з якой вырываюцца бліскучыя промні сонечнага святла, што адбіваюцца ў люстэркавай роўнядзі вадаёмаў і азараюць прастору палымяным святлом, у трэціх — рассяянае святло, якое зыходзіць

з-пад хмар і аблокаў, спараджае меладыйныя плыні, заліваючы наваколле чароўнымі фарбамі.

Стварыць непаўторныя краявіды знаёмых мясцін аўтару дапамагае багацце мастацкіх тэхнік. Колеравая заліўка, шырокія лініі і адвольныя плямы, адрывістыя мазкі і кропкі, рэтушаванне, мокры і сухі спосабы нанясення фарбаў па “чыстай” ці падрыхтаванай паверхні, выкарыстанне лесіроўкі ці выкананне кампазіцыі у тэхніцы “alla prima” дазваляюць раскрыць розныя эфекты асвятлення. Блікі сонечнага святла на фасадах пабудов і драўляных агароджах (“*Раніца туманная*”, 2019, “*Жывая даўніна*”, 2023), залітая агнём летняй спякоты адкрытая прастора (“*На волі*”, “*Старадарожчына*”, абедзве — 2018), светлавыя стужкі і плямы, што адвольна запаўняюць асяроддзе (“*Жнівеньскія фарбы*”, 2017), веерпаўпразрыстых прамянеў нябеснага свяцілы, які прыхарошвае бяжылыя аблокі (“*Цінькаўшчына*”, 2018, *гл. с. 4 вокладкі*), перадаюць прамяністасць, уласцівую паветру беларускага краю. Мяккі лэндзаль і колеравая градацыя, экспрэсіўны малюнак і змена напрамкаў будовы кампазіцыі візуалізуюць шматмернасць прасторы, напоўненай дынамічнымі якасцямі.

Мастак эксперыментуе з фарбамі і колеравымі плямамі. Ён быццам бы гуляе з колеравымі фільтрамі, “расфарбоўваючы” відарысы ў межах той танальнай гамы, якая перадае эмацыйнае перажыванне ўбачанага і адчутага. Абраны ў якасці дамінавальнага халодны або цёплы танальны каларыт, парушаны ўкрапінамі яркіх фарбаў, выклікае душэўныя перажыванні і хваляванні. Колеравая поліфанія і гучнае аднагалоссе абуджаюць трапяткія пачуцці да беларускай зямлі.

Светлаколеравая дынаміка выступае галоўным сродкам мадэлявання вобразаў роднага краю ў акварэлях А.Лакоткі. Святлом ахопліваюцца асобныя планы, часткі кампазіцыі, тым самым акцэнтуючы адвечныя каштоўнасці быцця. З імманентнай імпрэсіяй мастак будзе фармальныя і сюжэтныя кампазіцыі, у якіх узаемадзеянне светлавых патокаў і колеравых плям аніміруе прастору, насычае яе тымі характарыстыкамі, з якіх фарміруецца светаадчуванне.

Аляксандр Лакотка. *Раніца туманная*, 2019 г.

 Аляксандр Лакотка. *Бласлаўлёная праца хлебадара*, 2018 г.

Сярод аптычных прыёмаў, што скажаюць уяўленне аб існым, мастак выкарыстоўвае т. зв. падманкі. Неадпаведнасці выяўленага і рэальнага надаюць акварэлям А.Лакоткі чарадзейную сілу, што вабіць акунца ў казачна-фантастычны свет, поўны невытлумачальных з'яў. То промні святла бесперашкодна пранікаюць скрозь важкі аб'ект, ламаючы ўяўленне аб матэрыяльнасці прадметаў і рэчаў. То светлавяя патокі, быццам бы праходзячы праз сістэму лінз, шматразова праламляюцца і факуюцца на аб'ектах такім чынам, што змяняюць характарыстыкі фізічных цел. Часам формы становяцца пластычнымі, цякучымі, падобнымі да сюррэалістычных выяў.

У звышрэальную прастору ўцяваюцца ўсе элементы кампазіцыі. Але раскрыць аптычную ілюзію ўдаецца па асобных фрагментах пейзажу. У акварэлі *“Над ціхімі водамі”* (2017), напрыклад, недарэчным здаецца адлюстраванне нябёсаў у люстэрку вадаёма. Блукаючыя агеньчыкі сонечнага святла, што выяўляюць шматвектарнасць руху паветраных плыняў, адбіваюцца на вадзе роўнымі шырокімі каляровымі лініямі. Такі прыём дае магчымасць перадаць уласцівае прыродзе ўзаемадзеянне статычных і дынамічных аб'ектаў.

Адлюстраванне прадметна-прасторавы асяроддзя ў кампазіцыях А.Лакоткі атрымлівае адметнасць у залежнасці ад ракурсу выявы і выбару праекцыі. Вуглавая перспектыва стварае ўражанне раскрыцця патаёмнага скрозь ілюзію злёгка прачыненай дзверы (*“Знаёмы дворык”*, 2023). Пры такой будове кампазіцыі аўтар буйным планам паказвае фрагмент архітэктурна-ландшафтнага пейзажу, запрашаючы ў вандроўку па вузкіх вулачках сядзібы. Асветленая сонцам і расфарбаваная суквеццямі духмяных траў і мільгаценнем трапяткога лісця прастора выпраменьвае імпульсы жыцця ў яго зменлівасці і непаўторнасці.

Пры франтальным выяўленні аб'ектаў у прастору мастак звяртаецца да прамой лінейнай перспектывы, дэманструючы асновы будовы кампазіцыі. У аварэлі *“Бласлаўлёная праца хлебадара”* (2018), напрыклад, цэнтрам кампазіцыі выступае царква,

ад якой да гледача разыходзяцца, быццам веерам промняў божай ласкі, разоры ўзаранага поля, што пераліваюцца высакародным зьянем жэмчугу. Вертыкаль цэнтральнага плана ўтвараюць лініі вежы-званіцы з макаўкай і светлавога барабана з купалам царквы, а таксама стрыжні апранутых у яркія пышныя строі дрэў і зарасці хмызнякоў. Колеравыя пераходы неба, пабудавання на нюансіроўцы ў межах бэзава-сіняга і серабрыста-ружовага таноў, разгортваюцца гарызантальнымі стужкамі, узмацняючы ўспрыманне збежнай перспектывы.

Сферычная перспектыва (*“Восеньскі дзень”*, *“Восень на Браслаўшчыне”*, абедзве — 2017) дазваляе мастаку паказаць шырыню і бязмежнасць абшараў беларускай зямлі. Быццам праломленыя скрозь лінзу светлавяя патокі адбіваюцца вяскавымі іскрынкамі на паверхні глебы, ствараючы калейдаскапічную выяву размежаваных колерам аб'ектаў. Энергічныя мазкі і неўпарадкаваныя лініі раствараюць межы прасторы і адлюстраваных у ёй аб'ектаў, спараджаючы ілюзію іх цякучасці. Нявызначанасць абрысаў выяўленых цел, размыгасць, няяснасць планаў, уласцівыя мастацтву постмадэрнізму, заклікаюць гледача дабудоваць фрагменты пейзажаў у адпаведнасці з уласнымі ўяўленнямі, перажываннямі.

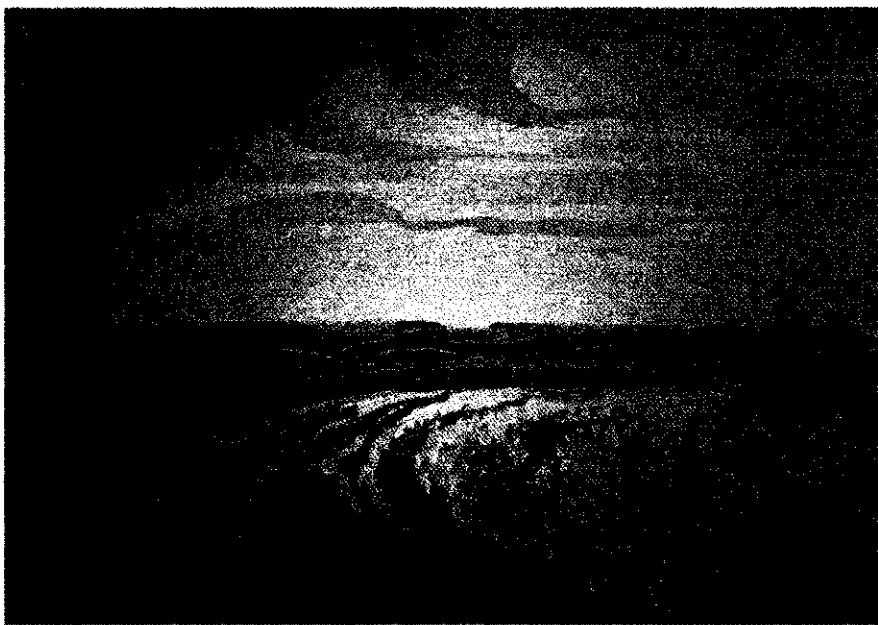
Магія ліній будовы кампазіцыі ў спалучэнні з упэўненымі мазкамі і яркімі фарбамі пераварочвае ўяўленне аб свеце. Зямля адлюстроўваецца як фантастычная планета ў неабсяжнай прасторы космасу. Хвалі паліхромных паветраных мас, што ахутваюць паверхню глебы, раслі-

ны і пабудовы, сыходзяць за даляглыды, нагадваюць палярнае зьяненне. Люмінісцэнцыя фарбаў і размыванне межаў аб'ектаў ствараюць аптычныя ілюзіі ўзаемапранікнення матэрыяльных форм. У дынаміцы насычаных колерам ліній прастора паўстае як арганічнае цэлае, у якім усе элементы паміж сабой раўнапраўна ўзаемадзеюць.

Сумяшчэнне розных пунктаў, з якіх адкрываецца від на аб'ект, уласцівае аксанаметрычнай будове кампазіцыі, атрымлівае ўвасабленне ў акварэлях *“Майская зеляніна”*, *“Мястэчка ў маі”* (абедзве — 2023). Абраны ракурс для выяўлення запаветных каштоўнасцяў зямлі беларускай дазваляе дасягнуць максімальнай агляднасці аб'ектаў культурна-гістарычнай спадчыны. Цэрквы і жытлы, што ўзвышаюцца сярод лугоў, лясоў і азёр, паўстаюць як абагулены вобраз міру, ціхмянасці, дабрабыту.

Выразіць магічную сілу любові да Бацькаўшчыны мастаку дапамагаюць прынцыпы кампазіцыйнай арганізацыі прадметна-прасторавы асяроддзя. Да кожнай акварэлі мастак падбірае своеасаблівае кампазіцыйнае рашэнне, якое найбольш ярка выяўляе і перадае адчуванне прысутнасці ў змадэляваным фарбамі і святлом, лініямі і плямамі асяроддзі. Кампазіцыйныя прыёмы задаюць напрамак прачытання мастацкага тэксту, што апавядае пра лёс і гістарычную спадчыну беларускай зямлі.

Асіметрыя ў будове кампазіцыі з групоўкай аб'ектаў з аднаго боку адносна вертыкальнай восі адлюстроўвае хісткасць, рухомасць, зменлівасць асяроддзя жыццядзейнасці

Аляксандр Лакотка. Восеньскі дзень, 2017 г.

чалавека. Дынаміка, народжаная парывістым ці мяккім подыхам ветру, перадаецца калыханнем лісця на велічных дрэвах, галінкі якіх, апранутыя ў вясёлкавыя ўзоры, хаатычна сплятаюцца паміж сабой (*"Парыў"*, 2023), рухам аблокаў, што імкліва засцілаюць небасхіл (*"Навальніца"*, 2017, *"Лета ў разгары"*, 2022). Нават візуальная сіметрыя з раўнамерным размеркаваннем аб'ектаў у акварэлях А.Лакоткі парушаецца ілюзорнымі імпульсамі ветра, якія прыводзяць да сцірання межаў зямлі і неба (*"Родныя колеры"*, 2018). Сціранне, размыванне граняў плоскасцяў узмацняе дэкаратыўны эфект кампазіцыі, якая нагадвае ўзорысты дыван, што сцэлецца мяккімі хвалямі ў нявызначанай прасторы.

Дыяганальная будова кампазіцыі, да якой часта апелюе мастак, задае параметры руху пры візуальным успрыманні работ. Паралельныя дыяганалі або лініі, што сыходзяцца недзе ў бясконцай прасторы, далёка за межамі кампазіцыі, задаюць размераны рытм, які парушае вібрацыя паветра, што "ажыўляе" акварэлі (*"Цінькаўскае возера"*, 2019). Больш складаная рытмічная арганізацыя кампазіцыі заснаваная на ўжыванні некалькіх дыяганалей, што перасякаюцца пад розным

вуглом. Пабудаваныя "ў елачку" дыяганалі з перспектыўным скарачэннем удалечыню паскараюць дынамічны рытм (*"Жнівеньскія фарбы"*, *"Родны кут"*, 2019), ствараючы перадумовы кінематычнага ўспрымання са змянай карцін у адпаведнасці з ранжыраваннем шматпланавай кампазіцыі. Часам вугал перакрывавання дыяганалей застаецца нявызначаным, што дасягаецца шляхам размывання ліній, якія струменістымі стужкамі ўцякаюць да небасхілу (*"Красаванне балот"*, 2024).

Сутыкненне і перакрываванне канцэнтрычных кольцаў спараджае адчуванне знаходжання ў чароўным "залюстроўі" (*"Веснавая сімфонія"*, *"Пад мірнымі нябёсамі"*, абедзве — 2017). Тут кожны элемент кампазіцыі адначасова матэрыяльны і бязважкі, візуальна ўстойлівы і працяты святлом. І кожны з'яўляецца сімвалам беларускай зямлі, што квітнее пад вясёлкай небасхілу.

На першы погляд "схаваныя" пад "волкімі" мазкамі пэндзля аб'екты раскрываюць уважліваму глядачу мноства дробных дэталей. Менавіта з іх складаецца казанне аб жыцці і быце беларускага народа. Блакітныя вочы азёр, што адбіваюць у глянцавай паверхні чысціню ясных ня-

бесаў; смарагдавыя каралі лясоў з пышнымі кронамі дрэў, якія ўтвараюць упрыгажэнні на стракатай поцілцы глебы; мігценне залатых нітак сонечных прамянёў, што перадае рух нябачных патокаў паветра; шапатлівыя травы з духмянымі кветкамі, непаўторны водар якіх запаўняе абшары; стужкі дарог, якія бягуць сярод пагоркаў, ля ўзбярэжжа звільстых рэк, уздоўж ладнай сядзібнай забудовы; маўклівыя храмы, што захоўваюць памяць сівой даўніны, — усе элементы кампазіцыі гарманізуюцца ў адметную поліфанію, выканаўцам якой з'яўляецца божа дар — жыватворнае асяроддзе.

Сядзібы і вёскі, ралля і агароды, палі, ручаі, рэкі і азёры, квітнеючы сад і залітыя сонцам даліны вядуць глядача звільстымі сцяжынкамі скрозь час да вытокаў народнага жыцця. У шматгалоссі іх перазвона чуюцца заклік адкрыць, пазнаць і спасцігнуць таемніцы беларускай культуры. Апранутыя ў дзівоснае залатое ўбранне, дараванае ззяннем сонечных прамянёў, ландшафты роднай зямлі раскрываюць свае абдымкі для шчаслівага жыцця і квітнення беларускага народа і дзяржавы.

1. Локотко, А. И. Простор родной. Беларусь : альбом / А. И. Локотко ; авт. вступ. ст. Н. В. Шарангович. — Минск : Беловагрупп, 2017. — 208 с.

2. Локотко, А. И. Цвета и легенды родных просторов / А. И. Локотко ; авт. вступ. ст. Ю. Ю. Захарина. — Минск : Беларуская навука, 2017. — 151 с.

3. Лакотка, А. І. Над нівамі роднай зямлі : альбом малюнкаў і графікі / А. І. Лакотка ; уступ. арт. Ю. Ю. Захарынай. — Мінск : Беларуская навука, 2021. — 254 с.

4. Искусство (отечественная и мировая художественная культура) : учеб. пособие для 9-го кл. учреждений общ. сред. образования с рус. яз. обучения : (с электронным приложением) / С. И. Колбышева, Ю. Ю. Захарина, И. Г. Томашева, Н. В. Бычкова, И. Г. Волкова, М. А. Шатарова. — Минск : Адукацыя і выхаванне, 2019. — 143 с.

5. Захарына, Ю. Ю. Мастацкая культура Беларусі : электронны вучэбна-метадычны дапаможнік / Ю. Ю. Захарына. — Мінск : БДПУ, 2023 [4000 Mb].

Паступіў у рэдакцыю 05.12.2024.

Рэдакцыя "Беларускага гістарычнага часопіса" далучаецца да віншаванняў нашаму чальцу рэдакцыйнай калегіі і выказвае найлепшыя пажаданні ў сувязі з юбілеем!